ELEMENTE TRACODACICE PĂSTRATE ÎN LIMBA ROMÂNĂ

DE

G. IVĂNESCU

1. Interjecții și derivatele lor: *vaĭ, vălĕu, aulĕu (aolẹó), aŭ, ălei, alelĕĭ, a se văĭtá* etc.

În *Gramatica comparată a limbilor indoeuropene*, p. 438, spuneam că avem posibilitatea de a reconstitui și unele interjecții indoeuropene primitive și dădeam ca exemplu pe indoeur. pr. **ŭai*, admis ca atare fără nici o contestare din partea indoeuropeiștilor. Acolo arătam că reconstrucția e cerută de lat. *vae* și got. *wai* ; dar ea se întemeiază și pe galezul *gwae*, letul *waĩ*, arm. *vay*, av. *vayōi*, *avōi* etc. (vezi de exemplu J. Pokorny, *Indogermanisches etymologisches Wörterbuch*, I, p. 1 110—1 111). Dar, la *loc. cit.*, făceam presupunerea că indoeur. pr. **ŭai* s-a transmis și limbii tracodacice și că din această limbă l-a moștenit româna. Cum a arătat Al. G r a u r (etimologia cuvîntului *vătuĭ*, mr. *vitulĭu* <tracodac **vetŭlŭs*, în „SCL", VIII, 1966, p. 276), *ŭ* consonantic înainte de vocală sonantă devenise în tracodacică *v*, așa că româna l-a primit cu pronunția *v* chiar din limba tracodacică. Se impune ca o certitudine ideea că cel puțin o parte din interjecțiile românești nu sînt creația limbii române, ci ne-au fost transmise din limba tracodacică, unde erau o moștenire din limba indoeuropeană primitivă.

Limba română prezintă și verbul *a se văĭta*, care a fost considerat de toți cercetătorii drept un derivat de la interjecția *vaĭ*. Și este evident că avem a face cu un derivat de la această interjecție. Dar derivarea n-a putut avea loc în cadrul limbii române, care nu dispune de un sufix verbal *-t-* urmat de desinențele conjugării I-a. A. V r a c i u și V. R i m s z a, în comunicarea lor *O trako-dakijskich elementach rumynskogo jazyka*, făcută la cel de-al II-lea Congres internațional de tracologie și publicată în *Actes du IIe Congrès international de thracologie*. III. *Linguistique, ethnologie, anthropologie*, București, 1980, p. 161—191, anume la p. 171, au arătat că *a se văĭta* are un verb congener în lituaniană, unde sună *vaitóti* (*ó* este provenit din **ă*, cu același sufix verbal *-t-* și cu terminațiile conjugării în *-ă-*, congeneră cu conjugarea românească în *-a*, care este o moștenire din latină, unde *ă* caracteriza conjugarea I-a. Dar un verb congener, format cu același sufix *-t-*, există și în albaneză : *vaitonj*, „a plînge pe un mort". Este evident că avem a face cu sufixul indoeuropean primitiv *-t-*, cu care se deri-

BDD-A1395 © 1983-1984 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 12:59:21 UTC)

vau verbe în indoeuropeana primitivă cea mai veche (vezi Th. S i m e n s c h y în deja citata *Gramatica comparată a limbilor indoeuropene*, p. 264); căci sufixul verbal **-t-* nu mai era productiv în indoeuropeana primitivă mai nouă, sau, mai bine zis, în limba indoeuropeană primitivă propriu-zisă, ci numai în limba din care se trăgea aceasta, așa-numita limbă nostratică[1]. Avem deci a face cu un derivat străvechi al indoeuropenei primitive sau al limbii din care se trage ea, moștenit prin tracodacică de către română. Este însă de adăugat că exemplele cunoscute pînă acum, de verbe indoeuropene derivate cu acest sufix (vezi *Gramatica comparată* citată, p. 264), prezentau rădăcini terminate în explozive și lichide nazale; **vaitā-* posedă însă o rădăcină terminată în vocala consonantică *i̯*, adică în diftong[2].

Dar, dacă astfel stau lucrurile, trebuie să considerăm ca un probabil derivat indoeuropean primitiv, sau mai de grabă traco-dacic, și cuvîntul românesc *a ofta*, care este explicat de unii ca un derivat de la interjecția *oh*, (cu varianta *of*), iar de alții, ca un derivat de la substantivul *oft*, considerat el însuși ca o variantă a lui *aht*, acesta fiind, după aceiași lingviști, un împrumut din ngr. ἄχτι. După mine, este clar că nu avem a face cu un cuvînt format de la unul pătruns așa de tîrziu în limba română. Probabil în tracodacică s-a creat un **ohtā-*, derivat de la interjecția tracodacică *oh*. Dar e mai probabil că derivatul *a ofta* s-a creat în primele timpuri ale limbii române din *oh*, pe cale analogică, după modelul *vai[i̯](a)[i̯]se văita*.

Din moment ce admitem originea tracodacică a lui *vai*, trebuie să admitem și pe aceea a compusului mold. *vălĕu* (cu varianta *vălĕu*), provenit dintr-un **vai̯lĕu*, precum și a compusului munt. *aulĕu, oli̯oli̯ó*, ambele provenite din **au̯lĕu*, în care *au-* este desigur un dacic **au*, înrudit cu **gai* și păstrat și în română ca *au*. *Ălei* și *alelĕi* trebuie considerate și ele moșteniri dacice și sînt înrudite cu *vălĕu*. Rămîne de explicate de ce *-l-*, din *-leu-*, *-le- -lei*, *-li̯o(-)* nu se găsește transformat în *r*.

Varianta *of* s-a creat desigur în cadrul limbii române, cînd *prah*, *vrah* etc. au devenit *praf*, *vraf* etc., iar varianta *a ofta* s-a creat tot în cadrul limbii române, din cauză că secvența fonetică *ht* nu este agreată de limba română și a fost înlocuită cu *ft*; cf. *pohtă>poftă, a pohti>a pofti, *dohtor>doftor*[3].

2. Cuvinte cu *s-* mobil: *sturz* și *scurt*[4].

Sturz (macedor. *sturdu*) a fost considerat pînă astăzi mereu ca fiind un urmaș al lat. *sturdus*. Pentru a explica pe *sturz* s-a propus de către W. M e y e r - L ü b k e, *REW*, ed. a III-a, 899, o contaminație a cuvîntului

[1] Pentru aceea indoeuropeiștii nici nu mai vorbesc în acest caz de sufixe, ci de amplificări, de lărgiri ale rădăcinilor.

[2] Cuvîntul român *vaiet* este fie un derivat românesc de la *vai* cu sufixul *-et*, fie un derivat imediat de la *a se văita*, în care caz a sunat întîi **văitu*.

[3] Etimologiile tracodacice pentru cuvintele *a se văita, oh* și *a ofta* au fost date de mine mai pe scurt în articolul *Lucrări recente cu privire la originea românilor și a limbii române*, din „Academia română. Memoriile secției de științe filologice, literatură și arte", seria IV, tomul V, 1983—1984, p. 162 (articolul întreg, p. 149—170).

[4] Textul care urmează a rezultat prin îmbunătățirea textului publicat în *Pagini bucovinene*, anul III, nr. 7 (31), p. I și IV, iulie, 1984, din cadrul revistei „Convorbiri literare", nr. 7, iulie 1984, anul XC, nr. 1178.

BDD-A1395 © 1983-1984 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 12:59:21 UTC)

turdus cu *turnus* „graur" (deci un fenomen din epoca latinei populare) ceea ce nu este imposibil de admis. Dar o altă explicație ne apare ca cea, adevărată.

A. Vraciu și V. Rimsza, în comunicarea citată mai sus, pe care au făcut-o la cel de al II-lea Congres de tracologie, din 1976, din București (vezi *Actes du II-e Congrès international de thracologie*, III, p. 171), au susținut că rom. *sturz* (macedor. *sturḍu*) provine printr-o contaminație din lat. *turdus* „sturz" și un dacic **strazdas*, cu un *s-* inițial, moștenit din indoeuropeana primitivă; căci în limba lituaniană cuvîntul congener sună *strãzdas*, iar în letonă *strazds* (ambele cu sensul de „sturz"). După cum se știe, unele cuvinte indoeuropene prezintă în diverse limbi indoeuropene un *s-* inițial, care lipsește în alte limbi și care este numit *s-* mobil. Astfel, germ. *Stier* „taur" față de lat. *taurus*. După părerea mea, cuvîntul dacic a trebuit să sune **stur(z)dos*. Iar acest cuvînt dacic, întocmai ca și lat. *turdus*, presupune un indoeur. pr. **(s)trzdós* sau **(s)tr̥zdos* (aici semnul de deasupra lui *r* are valoarea de accent, iar nu pe cea de semn al muierii). Și trebuie invocat pentru forma cu *s-* și gr. v. στρουθος, at. στρουθός „vrabie" și „struț", al cărui *-θος* presupune o formă indoeur. pr. *-dhós* (vocalismul *ou* al aceluiași cuvînt este greu de explicat). Formele fără *s-*, ca cea din latină, se găsesc în limbile celtice, germanice, slave și în vechea prusiană; cf. irl. *truid* „graur", rusul *drozd* „mierlă", „sturz", prus. *tresde* „sturz", chiar engl. *thorstle* „sturzul-viilor", germ. *Drossel* „sturz". Vraciu și Rimsza nu și-au dat seama că formele celtice, germanice și baltoslave prezintă o rădăcină de tipul al doilea: consonantă lichidă sau nazală + vocală + consonantă, și cu vocalismul *o*, **(s)trozdos*, pe cînd cuvintele latin și dacic prezintă o rădăcină cu vocalismul zero: **str̥zdos*. Greaca veche reprezintă o formă indoeuropeană primitivă **str̥dhos* sau **stroudhos*.

Pentru a explica forma românească cu *z*, dialectal *ḑ* (cf. mold. *sturḑ(u)* și macedor. *sturḍu*), S. Pușcariu, *Etymologisches Wörterbuch der rumänischen Sprache*, I, p. 163, a propus o formă latinească populară **sturdeus*, iar alții au admis influența analogică a pluralului *sturzi*, adică alcătuirea unui nou singular, în care, în locul lui *d*, apare *ḑ* al pluralului. Dar, dacă cuvîntul *sturz* este de origine dacică, *ḑ* sau *z* de la forma singularului se explică astfel: în cuvîntul tracodacic **stúrzdos* a avut loc o metateză: secvența fonetică *zd* a devenit *dz*, apoi *ḑ*; sau a avut loc dispariția lui *-d* după secvența consonantică *rz*, căci secvența consonantică *rzd* era greu de pronunțat. Deci s-a ajuns la un tracodacic **stúrḑos*, care stă la baza formei de singular a rom. *sturz*. Refacerea singularului după aspectul fonetic al pluralului pe o arie așa de întinsă nu este greu de admis, dar e mai puțin probabilă (o avem în rom. *solz* < lat. *solidus*). De altfel o influență a formei de plural asupra celei de singular se produce mai ales în cazuri în care, datorită evoluției fonetice, forma de singular nu se mai distinge de forma de plural. Astfel singularele *copaciu*, *iobagiu* au fost înlocuite cu *copac*, *iobag* cînd în română a dispărut *-u*.

În aceeași situație cu *sturz* se găsește și cuvîntul românesc *scurt*. El nu poate proveni din lat. *curtus*, tocmai pentru că prezintă, că și *sturz*, un *s-* inițial. Pentru *scurt*, prezent și în istroromână, unde sună la fel, s-a propus forma **excurtus* (Ov. Densusianu, *Histoire de la langue roumaine*, I, p. 169, S. Pușcariu, *loc. cit.*, W. Meyer-Lübke, *REW*,

BDD-A1395 © 1983-1984 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 12:59:21 UTC)

ed. a III-a, nr. 2421). Prefixul *ex-* era şi este considerat ca venind de la verbele *excurtare* şi *excurtiare*. Se admitea deci că termenul de la care s-au derivat cuvintele *excurtare* şi *excurtiare* a suferit influenţa formală a derivatelor. Alexandru C i o r ă n e s c u, *Diccionario etimológico rumano*, p. 742, înclină să admită că *s-* din cuvîntul *scurt* a avut o funcţie expresivă la origine. Eu cred că un asemenea *s-* expresiv n-a existat şi nu există în limba română. Cuvîntul latin provine din îndoeuropeana primitivă, unde el era de fapt un participiu trecut pasiv, format cu sufixul *-tós* de la rădăcina **ker-* „a tăia" care avea în alte dialecte indoeuropene varianta **sker-* —, cu aşa-numitul *s-* iniţial mobil; pentru derivatul în discuţie, vezi Pokorny, *op. cit.*, I, p. 938—940; cf. gr. κείρω (<**ker-jo*) „tai", v. germ. de sus (= sud) *skeran*, germ. de nord *scheren* „a tăia", lituan. *skiriù* „tai", „separ". Participiul trecut pasiv cu *-tós* prezenta vocalismul zero al rădăcinii, deci suna **(s)krtós*, fem. **(s)krtá*, neutru **(s)krtón*, şi este reprezentat, între altele, de cuvîntul grec καρτός. La origine deci cuvîntul însemna „tăiat" şi a ajuns să însemne în latină şi „mutilat". Prin sensul intermediar „scurtat" s-a ajuns la sensul „scurt". Cuvîntul a rămas numai adjectiv în latină (celelalte forme verbale au dispărut în această limbă). El se găseşte şi în alte limbi indoeuropene, fie cu *s-*, fie fără *s-*, şi are cel mai adesea vocalismul *e* sau vocalismul *o* şi sensuri care derivă din cel de „scurtat". Astfel, irl. *cert* „mic", v. germ. de jos (= nord) *skard* şi v. germ. de sus (= sud) *skart* „spart prin lovituri", „ştirb", „deteriorat", „vătămat", v. nordic *skardr* „mutilat", „împuţinat". Participiul trecut pasiv grec, καρτός, serveşte nu numai ca participiu trecut al verbului κείρω, dar a căpătat şi sensuri substantivale, ca cel de „praz". Un derivat de la rădăcina **sker-*, dar cu un sufix pur adjectival, *-dós*, avem la baza cuvintelor v. germ. de sus (= sud) *skurz* „scurt", v. engl. *sceort* „scurt", de unde engl. modern *short*. Germanul modern *kurz* „scurt" a dat naştere substantivului german modern *Schurz*, de unde românescul *şorţ*. Avem deci tot dreptul să socotim cuvîntul românesc drept o moştenire dintr-un dacic **scúrtos*, el însuşi o moştenire din indoeuropeana primitivă, unde era un participiu trecut pasiv. Cuvîntul dacic prezintă tratamentul fonetic normal al gradului zero al lui *r* din indoeuropeana primitivă.

După cum se observă, limba tracodacică a schimbat accentul cuvîntului de pe silaba ultimă pe silaba anterioară (penultima). Această schimbare era obligatorie pentru limba tracodacică: ea se găseşte şi în alte cuvinte tracodacice, unele transmise nouă de scriitori antici, altele păstrate de limba română. Astfel *burtă*, *bîrtă* provine dintr-un indoeur. pr. **bhrtá*, care era participiul trecut pasiv al lui **bhéro* „port", „duc" şi a mutat accentul de pe ultima silabă pe silaba anterioară: tracodacicul **bárta*, de unde rom. *burtă*. Această retragere a accentului de pe ultima pe penultima s-a produs şi în limba latină şi limbile baltice.

Faptul că *scurt* se găseşte şi la istroromâni, iar *sturz* şi la macedoromâni ne arată că cele două cuvinte tracodacice de la baza cuvintelor româneşti în discuţie aveau o mare extensiune: ele se găseau pe cea mai mare parte a teritoriului tracodacic, dacă nu chiar pe tot acest teritoriu. Alb. *shkurtë* „scurt" nu provine, desigur, nici el dintr-un latin popular **excurtus*, ci este o moştenire din indoeuropeana primitivă, şi anume a unei variante fonetice cu *s-* a cuvîntului **krtós*, deci **skrtós*.

BDD-A1395 © 1983-1984 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 12:59:21 UTC)

Asemănarea de fonetism a celor două cuvinte tracodacice cu cuvinte ermanice și baltice confirmă din nou tăza înrudirii mai strînse a limbii racodacice cu cea germanică primitivă și cu cea baltică primitivă, admisă e unii învățați.

MOTS THRACO-DACES HÉRITÉS PAR LA LANGUE ROUMAINE

RÉSUMÉ

L'auteur soutient que l'interjection roumaine *vai* est d'origine thraco-dace. Le lat. *v*, le goth. *wai*, le gallois *gwae*, le letton *wai*, l'arm. *vay* etc. nous permettent de reconstituer mot dace **vai*, qui s'est transmis au roumain. Le verbe roumain *a se văita* est également mot d'origine thraco-dace, car le suffixe *-t-* ne se trouve pas en roumain que dans le rbe *a ofta*, dérivé de l'interjection *oh, of*. Le lituanien présente le verbe *vaitóti*, et l'albanais, verbe *vajtonj*, avec le même sens, ce qui nous permet de reconstituer un indo-eur. *prinitit vitā-*, hérité par le thraco-dace. Les interjections *vălcu, aulcu* etc. doivent avoir elles-aussi origine thraco-dace.

L'auteur explique aussi les mots roumains *sfurz* et *scurt* par le thraco-dace, et non par latin, comme on l'a fait jusqu'à présent. Le fait que ces deux mots présentent, par rapport mots latins *turdus* et *curtus*, un *s-* initial, le détermine à admettre qu'ils sont des mots aco-daces ; le *s-* n'est autre chose que le *s-* mobile indo-européen, que l'on trouve aussi s le lit. *strāzdas*, le letton *strazds* et peut-être aussi dans le grec στροῦθος, dans l'anglais *-t* et le vieux haut-allemand *skurz* avec le même sens. Le roumain *scurt*, de même que les ts congénères, conserve un participe passé indo-européen primitif, de la racine *(s)ker-* „tail- „coupé".

Universitatea „Al. I. Cuza"
Iași, Calea 23 August, nr. 11

BDD-A1395 © 1983-1984 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 12:59:21 UTC)